

OSMANLI DEVLETİ'NDE NEHİRLER VE GÖLLER

Hazırlayanlar
Prof. Dr. Şakir BATMAZ
Doç. Dr. Özen İÇİ

OSMANLI DEVLETİ'NDE NEHİRLER VE GÖLLER 2

Hazırlayanlar
Prof. Dr. Şakir BATMAZ - Doç. Dr. Özen TOK

Yayınevi
Not Yayınları, Kayseri 2015

Kitap Tasarım
Hilal ÇELİK

Baskı
Ekspres Baskı, Kayseri 2015

Tüm hakları saklıdır.
Tamamı veya bir kısmı izinsiz basılamaz,
çoğaltılamaz, kaynak gösterilmeden iktibas edilemez

ISBN 978-605-64249-4-6

İÇİNDEKİLER

NEHİR, GÖL VE ŞEHİR

11 Osmanlı Dönemi İstanbul Suyolları
Prof. Dr. Ahmet TABAKOĞLU

39 Mısmıl Irmak ve Murdar Irmak Arasındaki Şehir: Sivas
Prof. Dr. Ömer DEMİREL

49 Osmanlı Döneminde Van Gölü ve Hayat
Prof. Dr. Orhan KILIÇ

69 19. Yüzyılda Harput Vilayetinde Hazar Gölü ve Çevresi
Prof. Dr. Ahmet AKSIN

87 19. Yüzyılın İkinci Yarısında Diyarbakır Vilayetinde Nehirler ve Bunun Vilayete Tesirlerine Dair Bazı Tespitler
Prof. Dr. İbrahim YILMAZÇELİK

105 Balkan Coğrafyasında Göl - Şehir Yerleşmesine Bir Örnek: Ohri Gölü ve Şehri (16 - 17. Yüzyıllar)
Prof. Dr. Bilgehan PAMUK

117 17-19. Yüzyıllarda Anadolu'da Beşeri Hayata Etkileri Bakımından Nehirler ve Göller
Prof. Dr. Recep EFE - Prof. Dr. Abdullah SOYKAN
Doç. Dr. İsa CÜREBAL - Yrd. Doç. Dr. Süleyman SÖNMEZ

131 Nehir-Şehir-Tarih: Sakarya
Doç. Dr. Fahri YETİM

143 Bulgaristan Arşivlerinde Saklanan Nehirlerle İlgili Osmanlı Belgeleri
Doç. Dr. Orlin SABEV

151 Osmanlılar Zamanında Fırat Kıyısında Önemli Bir Lojistik Merkezi: Rumkale
Yrd. Doç. Dr. İsmail ALTINÖZ

19. YÜZYILDA HARPUT VİLAYETİNDE HAZAR GÖLÜ VE ÇEVRESİ

Prof. Dr. Ahmet AKSIN-Fırat Üniversitesi

Hazar Gölünün Mevkisi

Hazar Gölü, Doğu Anadolu Bölgesinin Yukarı Fırat Bölümünde, "Güneydoğu Toroslar" yöresinde yer alır. İdari bakımdan, Elazığ il sınırları içinde yer almakta olup, il merkezinin 22 km. güneydoğusundadır. Hazar Gölünü, kuzeyden Çelemlik-Mastar sıra dağları ve güneyden Hazar-Yaylım dağları kuşatır. Bu dağların ve göl çukurluğunun ana uzanış doğrultuları güneybatı kuzeydoğu yönündedir. Bu uzanış aynı zamanda tektonik hatların uzanışına da paralellik göstermektedir. Hazar gölü çukurluğu aynı zamanda Doğu Anadolu Fay Zonuna karşılık gelmekte ve bu kırık sisteminin etkisi altında şekillenmiş bulunmaktadır.

Hazar Gölü 5-6 km. genişliğe sahip olup, havzası, aşağı yukarı 350 km^2 lik bir alana karşılık gelen çöküntü hendeğidir. Bu çöküntü hendeğinin tabanını işgal eden Hazar Gölü ise; 20 km. uzunluğa ve 3-5 km. arasında değişen genişliğe sahiptir. Bu alan içinde seviye farklarına bağlı olarak değişmekle beraber, bugünkü 1240 m seviyesinde, yaklaşık 80 km^2 kadar bir alanı kaplar[1].

Hazar Gölü çevresi, Doğu Anadolu Bölgesi'nin diğer kesimlerine oranla daha az karasal olan Yukarı Fırat bölümünün batı yarısında hüküm süren iklim ile Güneydoğu Anadolu'nun bozulmuş Akdeniz iklimi arasında bir geçiş sahasında yer almaktadır. Bir taraftan ana çizgileriyle kuzeyinde ve güneyinde yer alan bu iklimlerin özelliklerini taşırken, bir taraftan da kendine özgü iklim şartlarıyla dikkati çekmektedir. Coğrafi konumu ve jeomorfolojik özelliklerine bağlı olarak oluşan bu yöresel iklim, yazları çevresine göre daha serin ve daha az kurak, kışları ise, daha yağışlı ve biraz daha soğuktur[2].

Hazar Gölü'ndeki Seviye Değişmeleri

Hazar Gölü'nün en önemli özelliklerinden biri de su seviyesinde yaşanan değişmelerdir. Gölün seviyesi tarihi dönemler içerisinde önemli ölçüde değişiklikler göstermiştir. Bu seviye değişiklikleri 19. yüzyıldaki kadar olmasa da günümüzde de devam etmektedir.

---

[1] Ali Yiğit, "Hazar Gölü ve Havzasında Yerleşme Tipleri", *Fırat Üniversitesi Dergisi (Sosyal Bilimler) C. 4*, S.2, Elazığ 1990, s.271-291.

[2] Halil Günek- Ali Yiğit, "Hazar Gölü Havzasının Hidroğrafik Özellikleri", *1. Hazar Gölü ve Çevresi Sempozyumu Bildirileri*, 20 Mayıs 1995, Sivrice-Elazığ 1995, s. 91.

Hazar Gölü ve çevresinin yerleşme tarihi çok eski devirlere kadar gitmektedir. Son yıllarda yapılan arkeolojik kazılara göre, günümüzden 10.000 yıl kadar önce yerleşilmeye başlandığı ileri sürülmektedir. Yörenin tarihi ile ilgili eserler dikkatlice incelenirse; hemen her devirde önemini koruyan yolların üzerinde bir geçit sahasında yer alması nedeniyle, yörenin, sürekli devletler arasında mücadelelere sahne olduğu görülür. Tarih öncesi devirlerden beri yerleşmeye sahne olan Hazar Gölü havzasında bugün, başta Sivrice ilçesi olmak üzere, 10 köy ve 17 mahalle yerleşmesi bulunmaktadır[3].

Hazar Gölü'nde önceleri iki ada yer almaktaydı. Bunlardan biri gölün doğu tarafındaki Gezin yakınlarında Bağlartepe önlerinde yer alan ve haritalarda "Adatepe" olarak geçen adadır. Bu ada su seviyesinin 1240 metreye düşmesiyle karaya bağlanmış ve ada olma özelliğini kaybetmiştir. Diğeri ise gölün güney kısmında Sürek köyü önlerinde bugün iki noktada su yüzeyinde görülen ve halk arasında "Kilise Adası" olarak, Osmanlı belgelerinde ise Gölcük köyü olarak bilinen adadır.

Yaklaşık olarak 10.000 yıl öncesinde yerleşmeye başlanıldığını tespit edebildiğimiz Hazar Gölü ve çevresindeki yerleşme birimlerinden en fazla dikkat çekeni hiç şüphesiz Gölcük köyüdür. Özellikle bu köyde bulunan ve kaynaklarda bazen kilise bazen de manastır (Surp Nişan) olarak geçen ve Hristiyan inancı açısından önemli bir ibadethane olduğundan, oldukça dikkat çekmektedir. Bugün Gölcük köyü diye bir köy yoktur. Bunun da sebebi 19. yüzyıl başlarında başlayan Göl seviyesindeki yükselme sonucu köyün geri kalan kısmının sular altında kalmasıdır.

19. yüzyılın ortalarına kadar yani sular altında kalmadan önce Gölcük köyü olarak bilinen bu köy ve köydeki manastır hakkında oldukça fazla bilgi mevcuttur. Adada yer alan ibadethanenin bir dönem katolikosluk makamı olduğu ve bu "Göl Şatosu" da denildiği söylenmektedir Urfalı Mateos Vekayinamesi'ndeki bilgiye göre, Gölün ortasındaki "Dzov veya Dzovk" kalesi Fırat'ın doğusunda gölün ortasında yapılmış bir müstahkem mevkidir. Bu kale Grigor Magistros'un ailesinin elinde bulunuyordu. 1125 tarihinde Katolikos Gregoire III, oraya yerleşmiş, sonra da makamını Rumkale'ye nakletmiştir[4].

Artukoğullarının bölgeye hâkim olmalarından sonra, katolikosluk merkezi olma özelliğini yitiren kilisenin sonraki yıllarda da, aşağıda göreceğimiz gibi bazı kutsal eşyaları barındırdığı inancından dolayı önemini koruduğu ve bölgenin Hristiyanlık açısından önemli bir ibadethane olma özelliğini koruduğu anlaşılmaktadır.

İşte bu kilise veya kale etrafında bir yerleşme şekillenmiş, 19. yüzyıl başına kadar bu yerleşme varlığını sürdürmüştür. Osmanlı döneminde Gölcük köyü olarak bilinen bu yerleşim birimine ait çeşitli kaynaklarda verilen bilgilerden göldeki seviye değişmelerini de tespit edebiliyoruz.

---

[3] Ali Yiğit, "Hazar Gölü ve Havzasında Yerleşme Tipleri", *Fırat Üniversitesi Dergisi (Sosyal Bilimler)* C. 4, S.2, Elazığ 1990, s.271-291

[4] *Urfalı Mateos Vekayinamesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, Türkçeye Çev.: Hrant D. Andreasyan , T.T.K. Yayınları, Ankara 1987, s.332.

Nitekim Gölcük köyü ile ilgili ilk detaylı bilgiyi Polonya'lı Simeondan alıyoruz. Simeon gölün üzerinde bir adadan bahsetmiş ve Gölcük denilen bu adanın üzerinde 50- 60 hanenin olduğunu söylemiştir. Köylülerin tarla ve bahçelerinin de gölün etrafında olduğunu ve halkın gidip gelmesi için iki adet kayığın işlediğini söylemiştir.

Polonyalı Simeon (1608–1619) Gölcük köyünü ziyaretini şöyle anlatmaktadır:

"...Gölcük'e vardık. Gölün içindeki Surp Nişan adını taşıyan kârgir bir kilise ile bir Ermeni köyü vardı. (Gölün garb tarafında bulunan bu adadaki köyün 60 hanelik Ermeni sakinleri ekseriyetle dokumacılık, boyacılık ve terzilikle meşguldüler.) Köylülere âit tarla ve bahçeler gölün etrafında bulunduğundan, halkın gidip gelmesi için biri hayvanlara diğeri de insanlara mahsus olmak üzere, iki kayık işlerdi. Mezkûr ada, XII. asırda, bir vakit, Ermeni katolikosluk makamı olmuş ve "Göl şatosu" adını taşımıştır"

Karada çam ağaçları ile örtülü dağın eteğinde bulunan bir handa konakladık. Atımı ve eşyamı handa bırakarak bir sandalla adadaki köye giderek henüz akşam âyini yapılmakta olan kiliseye girdik. Kilisede mahfuz bulunup birçok mucizeler yaratmış olan mukaddes Haç'ı ricamız üzerine bize gösterdiler. Haç'ın önünde kemal-i ta'zim ile secde ederek gerek bizim ve gerek ölülerimizin günahlarının affını niyaz eyledik[5].

Bu bilgilerden anlaşılacağı üzere Polonyalı Simeon'un bölgeyi ziyaret ettiği tarihte yani 17. yüzyıl başlarında köylülerin evleri ve arazileri henüz sular altında kalmamıştır.

17. yüzyılda bu kez bizim ünlü seyyahımız Evliya Çelebi bölgeyi ziyaret edecektir. Evliya Çelebi Gölcük köyü ve Göl hakkında aşağıdaki bilgileri vermiştir.

"... Bu buhayre içre bir cezire vardır. Anda bir muazzam Ermeni köyü vardır. Tahminen üç yüz hane vardır. Cem'i halkı boyacı ve terzi Ermenilerdir. Mezkur gölün etrafında olan Habusu köyünden ve gayri kuralardan kayıklar ile cem'i halk bu buhayreyi seyr u temaşa ederler.

Garibe-i acibe: Bu cezirede bir Ermeni deyri vardır. Hz. İsa'nın hımarı (...) sene evvel muammer olup fevt oldukta cem'i bıtrik ve kısis-i ruhban ve papaslar hımar-ı İsa naşın mumya edüp hâlâ bu deyr içre zir-i zeminlerde gayetü'l- gaye mahfuzdur. Ki anı ol deyrin hüddamları bile bilmezler. Hâlâ vücud-ı hımar endamıyla çarpa üzreber karar olup şebçerağ gözlü zer-ender zer çullu bir hımardır deyu sikadan haber aldık, amma bu hakir görmedim[6]*."*

Görüldüğü gibi Evliya Çelebi'ye göre Gölcük köyünde 300 hane bulunmaktadır. Ancak bu rakam pek inandırıcı gelmemektedir. Muhtemeldir ki 300 rakamı toplam nüfus olmalıdır. Öte yandan Kilisenin öneminden bahsederken bu önemi Hz. İsa'nın mumyalanmış eşeğine atfeter. Oysa Simeon ise mucizeler yaratan bir kutsal haç'tan bahsetmektedir.

---

[5] Andreasyan Hırant; *Polonyalı Simeon'un Seyahatnamesi (1608-1619)*, İstanbul Üniversitesi. Yay. İstanbul 1964, s. 97

[6] *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, Yapı Kredi Yay. C.3, İstanbul 1999, s.136

Gerek Simeon'un gerekse Evliya Çelebi'nin verdiği bilgiler ışığında gölde olağanüstü bir seviye yükselmesinden veya böyle bir durumun yaratacağı olumsuzluklardan bahsedilmemesi, gölde bu tarihlerde bir seviye yükselmesi olayının olmadığını göstermektedir. Nitekim bunu teyit eden bilgilerde mevcuttur. Mesela 1518 tahririnde Gölcük karyesi 43 hane 1523 tahririnde ise 54 hane, 1566 da ise 91 hanedir[7]. Bu rakamlar gösteriyor ki 16. yüzyıl başlarından 18 yüzyıl sonlarına kadar gölün seviyesinde olağanüstü bir yükselme yaşanmamıştır.

Köyün Sular Altında Kalma Sürecinin Başlaması (1795-1834)

Gölün seviyesinin yükselmesinin başlangıç tarihinin 18. yüzyılın sonuna yani tam olarak tarih vermek zor olsa da 1790- 1800 yılları arasına rastladığını tahmin ediyoruz. 218 Numaralı Harput Şer'iyye Sicilinde bulunan iki belge bu tarihlerde suların hızla yükselmeye başladığını bize açıklamaktadır.

Bu belgelerden birincisi Gölcük karyesi ahalisinin verdikleri bir arzuhaldir. 8 Şubat 1835 tarihli arzuhâlde Gölcük köylüleri köylerinin sular altında kaldığını bundan dolayı perişan olduklarını çift ve ziraat yapamadıklarını, sadece terzilik ile geçimlerini sağladıklarını belirtmektedirler. Köyden göçlerin olduğunu ve kalanların da vergilerini ödeyemediklerini bundan dolayı vergi oranlarının düşürülmesini istemektedirler[8]. (Belgenin aslı ve transkripsiyonu ekler kısmında verilmiştir)

Diğer belge ise Gölcük karyesi ile ilgili 10 Şubat 1835 tarihli ilamdır. İlamda karye ahalisinin dilekçesinden bahsedilerek, perişanlıkları teyit edilmiş ve vergi oranlarının yarı yarıya düşürülmesi uygun bulunmuştur. Devamında ise köy ahalisinin bu perişanlıktan dolayı 40 yıldan beri civar köylere firar ettikleri belirtilerek, ekserisinin de Gölcük köyü yakınlardaki Hoh köyüne gittiklerinden Hoh köyünün vergisine de zam olunması istenmiştir[9]. (Belgenin aslı ve transkripsiyonu ekler kısmında verilmiştir)

218 Numaralı Harput Şeriyye Sicilindeki bu iki belgeden anlaşılacağı üzere:

-Gölcük köyü sular altında kalmıştır. Ancak bu sadece adanın sular altında kalmış olduğunu değil, aynı zamanda köy ahalisinin kıyı tarafındaki arazilerinin de suların altında kalmış olduğunu bize göstermektedir. Bu bakımdan köy ahalisi artık ziraat yapamaz duruma gelmiştir.

Nitekim 1834-35 (1250) tarihli Harput Nüfus defterinde de bu husus dikkat çekmektedir. Zira köyde 55 hane içerisinde yaşayan bütün yetişkinlerin mesleği Sicildeki arzuhâlde belirtildiği gibi tamamen ya terzi ya da çulhadır. Nitekim bu husus 19.

---

[7] Mehmet Ali Ünal; *XVI. Yüzyılda Harput, 1518-1566,* Ankara 1988, s. 79 (16. Yüzyılda Gölcük ülya ve Gölcük süfla diye iki ayrı köy bulunmaktadır. Süfla olarak nitelendirilen yerleşim birimi bugün Sivrice ilçesinin bulunduğu bölgededir. Gölcük ülya ise bizim araştırmamıza konu olan Gölcük köyüdür.) Bu konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Ali Ünal; *XVI. Yüzyılda Harput1518-1566,* Ankara 1988, s.37.

[8] Ahmet Aksın; *218 Numaralı Harput Şer'iyye Sicili H. 1249-1256, (M 1833-1840),* Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ 1990, belge 188, s.432.

[9] Ahmet Aksın; *218 Numaralı Harput Şer'iyye Sicili H. 1249-1256, (M 1833-1840),* Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ 1990, s.431, belge 187.

yüzyıl Harput Nüfus defterlerinde açıkça görülecektir. Mesela 2676 Numaralı nüfus defterinde Gölcük köyünde yaşayan 254 erkek nüfustan yetişkin olup meslek sahibi olanlar hep terzi ve çulha olarak belirtilmiş, başka hiçbir meslek grubuna rastlanmamıştır. Meslekleri yazılan 104 kişinin 58'i çulha, 46 sı ise terzi olarak yazılmıştır[10].

-Tarım arazileri sular altında kaldığından ödedikleri vergileri artık ödeyemez duruma geldiklerinden köy ahalisi civar köylere firar etmeye başlamış, özellikle en fazla göç ettikleri köy olan Hoh köyünün vergisi de bu yüzden yükseltilmiştir. Gölcük köyünün vergi oranı da Binde 4'ten 2'ye düşürülmüştür[11].

-İlamda geçen 40 seneden beri ahalisi firar edüb ibaresinden de anlaşılacağı üzere Gölcük köyü 40 yıldan beri yükselen suların yarattığı mağduriyetle karşı karşıyadır demektir. Belgenin 1835 tarihli olduğundan hareketle 40 yıl geriye gittiğimizde 1795 tarihinden itibaren suların hızla yükselmeye başladığını söyleyebiliriz.

Gerek seyahatnameler gerekse arşiv belgelerinde Gölcük köyünde 1834-1835 tarihlerinde suların yükselmesine rağmen 50- 60 hanelik bir yerleşmenin adada var olduğu anlaşılmaktadır. Bu da demektir ki araziler sular altında kalmasına rağmen köyün yüksek bir kısmına inşa edilmiş olan kilise ve etrafındaki evler 1835 yılı itibariyle suların her geçen gün yükselmesine rağmen hâlen suya batmamıştır.

Öte yandan 1835'te var olduğunu kesinlikle bildiğimiz 50-60 hanelik bir yerleşmenin en az 20.000 m^2 lik bir alana tekabül etmesi gerekmektedir. Halbuki günümüzde 1240 m. seviyesinde olan Hazar Gölü'ndeki Gölcük adasının alanı yaklaşık 4700 m^2 dir. O dönemlerde 20.000 m^2 büyüklükte bir adanın var olması için göl seviyesinin 20-30 m. daha aşağıda olması yani 1210 m civarında olması gerekmektedir[12].

Köyün Suların Altında Kalması ve Taşınması (1840-1876)

Yukarıda belirttiğimiz üzere 1250 (1834-1835) Tarihli Harput Nüfus Defterinde Gölcük köyü 51 hane ve 245 erkek nüfus ile yer almaktadır[13]. Bu bize göstermektedir ki Ada henüz tam olarak suyun altında kalmamış ve insanlar evlerinde oturmaktadır.

Ancak 29 Z. 1256 (21 Şubat 1841) tarihli Harput nüfus defterinde ise ilginç bir durum karşımıza çıkmaktadır. Bu defterde sadece Harput şehrinin Müslim ve Gayri Müslim mahallelerinin bulunmasına rağmen içerisinde sadece Gölcük Köyünün nüfusu bulunmakta ve başka hiçbir köy bulunmamaktadır[14]. Bu defterde Gölcük karyesi ibaresinin yanına "Hariç ez" ibaresi konulmuştur.

---

[10] BOA, *NFS.d,2676*

[11] Ahmet Aksın; *218 Numaralı Harput Şer'iyye Sicili H. 1249-1256, (M 1833-1840),* Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ 1990, s.326-328

[12] Saadettin Tonbul- Ali Yiğit, "Pleistosen'den Günümüze Kadar Hazar Gölündeki Seviye Değişmeleri, Çevresel Etkileri ve Hatunköy Kapması", *1. Hazar Gölü ve Çevresi Sempozyumu Bildirileri, 20 Mayıs 1995,* Sivrice-Elazığ 1995, s. 48

[13] BOA, *NFS.d.,2676*

[14] BOA, *NFS.d.,2677*

Bu hariç ibaresi konulmasına rağmen köyün nüfusu yine de sayılmıştır. Bu sayımın sonucuna göre Gölcük köyünde 62 hane ve 236 erkek nüfus bulunmaktadır[15].

Nitekim yine 29 Z. 1256 (21 Şubat 1841) tarihli yani yukarıdaki defterle aynı tarihli diğer nüfus defterinde ise Gölcük köyü bulunmamaktadır. Ancak defterin son sayfasındaki şerhte şöyle denilmektedir.

"İşbu defterde muharrer olduğu üzere derûn-ı kasabada kâ'in re'ayâ ve Gölcük karyesinden ma'ada umûm kuralarda asl ve yerlü olarak reaya ta'ifesi bervech-i bâlâ yalnız 3694 haneden ibâret olub bir yaşından nihayetine kadar 14.626 nefere baliğ olmağla bu mahale şerh verildi"[16]

Bu ifadelerden anlaşılacağı üzere Gölcük köyündeki suların yükselmesiyle başlayan felaket artık son noktasına gelmiş ve köy 1840 ve 1841 yıllarına gelindiğinde artık tamamen karşı kıyıya taşınmak zorunda kalmıştır. Bu tarihlerde yaşananlardan dolayı köyün karşı kıyıya taşınma aşamasında olduğunu ve bu itibarla muhtemelen vergiden muaf tutuldukları anlaşılmaktadır.

Ekim 1847 tarihinde bölgeyi ziyaret eden Hommaire de Hell manastır kalıntıları olan bir adadan bahsetmekte ve burada vaktiyle bir köyün olduğunu fakat sular altında kaybolduğunu anlatmaktadır. Demek ki bu tarihlerde manastır ve köy tamamen sular altında kalmış, gölün seviyesi 1230 metreyi bulmuş hatta 1240 metrelere ulaşmış olmalıdır[17].

Bu tahminimizi destekleyen bir diğer kaynak ise, bölgeye 1879-80 da resmî bir görev amacıyla gelen Rahip Karekin Sırvantsdyants'ın verdiği bilgilerdir. Rahip şunları söylemektedir[18].

...Dzovk ya da Gölcük Köyü gölün güney kıyısına yerleşmiş ağaçlarla süslü bir köy. Ada ya da şato tam karşısında yer alıyor. Bir zamanlar adı geçen köye bağlı bir yarımada imiş. Zamanla sular bağlantıyı koparınca insanlar adadan ayrılarak bu günkü köyü kurmuşlar. Nüfusun tamamı Ermeni. Yaşlılar adada doğduklarını ve Surp Nişan Kilisesinde vaftiz olduklarını söylüyorlar. Bu değişimin meydana gelişi 50 yıl kadar olmuş.

...Bugün bizim gördüğümüz parçalarda bir gün sular altında kalıp kaybolacak, zira sular günden güne yükseliyor....

Rahip'in 50 yıl kadar olmuş dediği tarih 1830 veya 1840'lara rastlamaktadır ki 218 numaralı Harput Şeriyye Sicilinden ve Nüfus Defterlerinden çıkardığımız bilgilerle tam olarak örtüşmektedir. Yani suların yükselişi 1834 yılından sonrada da devam etmiş ve 1840'lara gelindiğinde ada tamamen sulara gömülmüştür.

[15] BOA, *NFS.D, 2677*,1256 Z. 29 h. (21 Şubat 1841 m.)

[16] BOA, *NFS.D, 2680*, 1256 Z. 29 h. (21 Şubat 1841 m.)

[17] Hommaire de Hell; *Voyage en Turquie et en Perse execute en 1846,1847 et 1848.* C. I, Paris 1854, s. 433, zikreden Saadettin Tonbul- Ali Yiğit, "Pleistosen'den Günümüze Kadar Hazar Gölündeki Seviye Değişmeleri, Çevresel Etkileri ve Hatunköy Kapması", *1. Hazar Gölü ve Çevresi Sempozyumu Bildirileri*, 20 Mayıs 1995, Sivrice-Elazığ 1995, s. 49.

[18] V. Bardizaktsi, B. Natanyan, K. Sırvantsdyants; *Palu-Harput 1878*, C.II Raporlar, Yayına Haz.:, Arsen Yarman, İstanbul 2010, s.437.

Suların Yükselip Taşması ve Kanal Açma Projesi

Üzerinde büyük bir kilise ve 50-60 hanenin bulunduğu ada artık tamamen sular altındadır. Köy karşı kıyıya taşınmıştır. Ama suların yükselişi devam etmektedir. Suların bu yükselişi ile birlikte göl ve çevresi fiziki değişime de uğrayacaktır. Bunun yanında suların her geçen gün yükselmesi bölge halkının taşkınlara ve felaketlere maruz kalmalarına yol açacaktır.

Göl ve Gölcük köyü ile ve suların yükselmesi ile ilgili bilgilere Mamuratü'l-Aziz Salnamelerinde de rastlamaktayız. Mesela 1310 (1894) Tarihli Mamuratü'l-Aziz Salnamesinde şöyle denilmektedir:

...Karye-i mezkure kurbunda bulunan Gölcük dahi bu münasebetle şayan-ı kayd ve tezkardır. Gölcük denilen su Mamuretü'l-Aziz ve Ergani kazaları hududunda Dereboynu tariki civarında vaki olup, 8-10 saatlik tulu'-ı arza müttesi bir mahal ve say'-ı işgal itmiştir. Deniz suyu gibi bir ta'm-i şuri bulunup menba-i mecrası gayr-i malumdur. Evvelinde şimdiki cesameti yokken 40-50 seneden beri tezayid ederek bir cesim karyeyi istila ve isti'ab eylemiştir. Hâlâ karye-i mezkurenin Nişane-i imaretinden bir kilisenin eser-i binası göl derununda görünür. İşte bu vecihle istila ve isti'abdan gölün bir mecra-yı kadimi bulunduğuna istidlal edildiğine ve bulunduğu mevki dahi Mamuretü'l-Aziz ovasından mürtefi bulunmasına mebni oradan bir mecra açılıp ta ovaya akıttırılması tesavible 10-15 sene mukaddem hayli akçe ve emek sarfiyle hafriyata teşebbüs edilmiş ise de neticesiz bırakılmıştır[19].

Bu Salnamelerdeki bilgilere göre Göl seviyesinin önceleri bu seviyede olmadığı ve daha düşük bir seviyede olduğu söylenmektedir. Göl sularının son 40-50 senede hızla yükseldiğini ve bütün köyün sular altında kaldığı belirtilerek suların üstünde kilisenin üst kısımlarının ve az bir toprak yığınının göründüğü bilgisi verilmektedir. Bunların dışında en ilgi çeken bilgi ise gölün Harput ovasından yüksekte olduğundan göl suları yükseldiğinde aktığı eski bir mecrasının bulunduğunu ve buradan suların Ovaya aktığının tespit edildiğinin söylenmesidir. Suların aktığı bu mevkiye 10-15 yıl öncesinde bir kanal açılması için çalışmalara başlandığını ancak haylice para harcanmasına rağmen sonuç alınamadığı da belirtilmektedir. (Açılmaya çalışılan kanalın resimleri için bkz. Ekler bölümü)

Taşkınların önüne geçebilmek için kanal açma çalışmasından Henry Fanshawe Tozer adlı İngiliz seyyah da ayrıntılarıyla bahsetmektedir. 1880 yılında bölgeyi ziyaret eden Tozer, Gölde suların kararlı bir şekilde yükseldiğini, bir iki yıl öncesinde bir çukurdan taşarak Dicle'ye doğru aktığını ve epeyce zararlara yol açtığını yöre halkından öğrendiğini belirtmektedir. Ayrıca kendisinin de gölün ayağını genişleterek bir kanal açma çalışmasını gördüğünü ve çalışmanın iki yıl önce başlamış olduğunu öğrendiğini bildirmektedir[20]. Bu kanal ile ilgili Tozer:

---

[19] *1310 Tarihli Mamuratü'l Aziz Salnamesi,* s. 60.

[20] Henry Fanshawe Tozer, *Türkish Armenia and Eastern Asia Minor,* Londra 1881. Zikreden, İshak Sunguroğlu, *Harput Yollarında,* C 1, İstanbul 1958, s. 21.

"Kanalda bir Türk memurun nezareti altında altı işçiden ibaret bir gurup, bir yandan kanalı temizlemeye, bir yandan uzatmaya çalışıyordu. Zeki bir insana benzeyen memurdan, bu işin iki sene evvel başladığını öğrendik. Ve sonra yine bu memurdan, gölün Harput ovası üzerine açılarak ovayı sulaması ve sularının Murat'a akması için düşünülmüş bir planın olup olmadığını sordum. Cevaben Gölün kuzeybatı kenarına doğru tepelerin satıhtan sadece 200 m. yükseklikte olduğu cihetle o maksada matuf bir tetkikin yapıldığını ve fakat şimdilik terk edildiğini söyledi. Kanalı aşağıya doğru takip ettiğimiz zaman bazı yerlerinde 3-4 m. bazı yerlerde ise daha az derinlikte bir ırmağın aktığını gördük. Kanalın en yüksek kısmı henüz birleşmemişti. Sel sularının meydana getirdiği bir bataklık oluşmuştu. Rehberimiz, kışın buraya çok miktarda suyun aktığını söyledi. Bununla beraber gördüğümüz dar kuru bir toprak şeridi, göl ile bataklığı biri birinden ayırıyordu[21]*."*

Tozer'in de söylediklerinden anlaşılıyor ki salnamede bahsedilen 10-15 yıl önce kanal açılma çalışmaları başlatılmış" ibaresindeki tarihten kastedilen 1877-78' tarihleridir.

Göl sularının aniden yükselmesi ve çevresindeki yerleşim birimlerinin sular altında kalması ve su kanalı ile ilgili önemli bilgiler içeren diğer bir kaynak ise G. Khyayian'ın "Dzovk – Geuldjuk" adlı eseridir. Bu eserde göl sularının yükselmesiyle birlikte kolayca sulanan güney kısımlardaki tarım alanlarının da büyük ölçüde ortadan kalktığı belirtilmektedir. Yine buradaki bilgilere göre 1836'da açılan doğal kanal sayesinde sular Ergani Maden'e doğru akmış. Bu akıntı sayesinde gölün seviyesi belli bir ölçüde sabit tutulmuştu. Ancak sonraları gölden taşan suyu Ergani vadisine akıtan savağın doğal yoldan tıkanmasının da durumu daha kötüleştirdiği ve bunun sonucunda birçok köyün gölün güneyindeki yüksek kesimlerde yeniden inşa edildiği de zikredilmektedir[22] .

Son olarak Başbakanlık Arşivinden temin ettiğimiz bir haritada (harita tarihsizdir ancak 1875-1880 yılları arasında olması muhtemeldir) göl sularının yükselmeden önceki eski sınırı ve yükseldikten sonraki sınırı açık bir şekilde tespit edilmektedir. Ayrıca bu haritada yukarıda bahsettiğimiz kanalın da nereden geçeceği gösterilmektedir[23]. Bunun dışında yine bu haritada gölün su derinliğinin de ölçümü yapılmış ve derinlik bölge bölge yazılmıştır. (Harita ekler bölümünde verilmiştir)

[21] Henry Fanshawe Tozer, *Türkish Armenia and Eastern Asia Minor,* Londra 1881, s.217; Zikreden, İshak Sunguroğlu, *Harput Yollarında* C 1, İstanbul 1958, s. 22.

[22] G. Khyayian; *Dzovk – Geuldjuk,* Marsilya 1927, s. 5-62; Zikreden, Raymond H. Kevorkian, Paul Paboudjian; *1915 Öncesinde Osmanlı İmparatorluğunda Ermeniler,* İstanbul 2012, s. 409.

[23] BOA, *HRT.1774.*

Gölün eski sınırı(+.+.) kanalın açılacağı mevki (###)ve derinliğini (o) gösteren harita

Gerek suların yükselmesinden gerekse kanal açma çalışmalarından ünlü coğrafyacı ve Fırat Kolejinin 1897-1905 yıllarında müdürlüğünü de yapmış olan Huntigtton da bahsetmektedir. Huntigtton bir makalesinde Gölcük ile ilgili şu tespitleri yapmaktadır.

"1878 veya 1879 öncesi gölün hiçbir akış noktası yokken, yıllardan beri suları sürekli yükselmeye ve Dicle Nehri'ne doğru akmaya başlamıştır. Hazar Gölü kıyılarında yaşayan yaşlı köylüler suyun şimdikinden 20-30 feet daha aşağıda olduğu zamanı hatırlayabildiklerini söylüyorlar. Bu köylülerin babaları gençliklerinde 75 feet derinlikteki suyla karadan ayrılan bir adaya çamur içinde yürüyerek gidebildiklerini söylemişler. Köylüler daha önceden adanın ana kara ile bağlantısı olduğunu ve anakarada bulunan köyün şimdi bulunduğu mevkiinin tam karşısında olduğunu söylüyorlar. Bunu ada üzerinde eski bir manastırın bulunması ve 25-30 feet derinlikte suya batmış ev kalıntılarının bulunması bu hususu kesin şekilde doğrulamaktadır. Manastır taşlarının parçaları çevrede görülmemiştir, muhtemelen gölün içerisinde dağılmışlardır. Okuma bilen bazı köylüler kiliselerinde eski bir kitabın olduğunu, ancak maalesef kaybolduğunu söylüyorlar. Bu kitapta, altı yüz yıl önce gölün bulunduğu mevkiinin ova olduğu ve ortasından alt tarafına doğru kovuk içindeki boşluğa akan bir akarsu geçtiği yazılıymış. Bu boşluk zamanla alüvyonla doldu ve bir göl hâline gelecek şekilde akarsuya set oluşturdu. 1899 yılında gölün haritasını çizdim ve çeşitli yerlerde gölün derinliğini ölçen ölçümler yaptım.

Eldeki kanıtı doğrulayan diğer bir ipucu gölün karşı kıyısına doğru ve ortaya yakın bir yerde bin veya iki bin yıl önce yapılmış iki surun bulunmasıydı. Bu surlar genelde belli bir amaç için yapılırlar, bu surları savunacak bir şey olmadığından mevcut koşullarda hangi amaca hizmet etmeleri için yapıldıklarını görüntülemek oldukça zordur. Eğer göl olmasaydı Harput'tan Diyarbakır'a en eski yol bir kaleden diğer kaleye göl havzası boyunca

doğrudan geçilecekti. Gölün kıyısında ve çevresinde yer alan yer şekiller incelendiğinde gölün prehistoric dönemlerindeki ölçüleri ile aynı olduğu sonucuna varırız. Sebebi bilinmeyen bir şekilde tümden veya büyük ölçüde suları çekilmiş ve tarihsel bir süreçte şimdiki göl havzasının önemli bir kısmını kaplayan bir ova meydana gelmiştir. Sonunda bin yıldan daha az bir süre içerisinde göl yatağı dolmaya başlamış ve 1879'da göl Dicle Nehri'ne akmaya başlamıştır. Bu dolma ve boşalmaların olağan sebebi olarak sadece tek bir şeyi göstermek, yani şiddetli ve büyük yer hareketlerinin buna sebebiyet vermesini göstermek sorunun tam karşılığı olamaz. Çünkü bunların en küçük bir izi bile görülmemektedir ve şu andaki kıyı çizgisi eskisi ile uyuşmaktadır. Bu hususu iklimdeki değişikliklerle açıklamak mümkündür, çünkü yağmur miktarının azalması gölün büyüklüğünün küçülmesine sebep olarak herkes tarafından bilinen tarihsel gerçeklerin aksine bölgeyi çevreleyen bir çöl oluşturacaktı[24].

Görüldüğü üzere su seviyesinin her geçen gün artmasıyla birlikte 1870'lere gelindiğinde Gölden taşan sular Ergani Madene (Bugünkü Elazığ Maden İlçesi) doğru doğal yoldan bir müddet Dicle'ye akmış ancak bu doğal savağın artık ne şekilde olmuşsa bir zaman sonra kendiliğinden tıkanmasıyla bu bölgedeki tarım arazilerini sular basmaya başlamıştır. Bu yüzden olsa gerek 1877-78'lerde Göl suyunun düzenli tahliyesi için bir kanal açma projesi gündeme gelmiş ama iki yıl süren kanal açma çalışması başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

Gölcük Köyü Kilisesi (Surp Nişan)

Adadaki manastırın bir müddet katolikosluk makamı olduğundan bahsetmiştik. Polonyalı Simeon da bu manastırın kutsallığından bahsederek bu kilisede bulunan ve mucizeler yaratmış olduğunu söylediği bir haç'tan bahsetmektedir. Evliya Çelebi ise bu manastırın Hristiyanlar için önemli bir ibadethane olduğundan bahsetmiştir. Bu Kilisenin önemli bir özellik taşıdığına dair en geniş bilgileri ise 1879 yılında burayı ziyaret eden bir Ermeni rahip vermektedir.

1879 yılında Berlin anlaşması gereği Doğu Anadolu'daki Ermenilerin sosyal ekonomik durumlarını inceleyip rapor etmesi için Ermeni Patrikhanesi tarafından görevlendirilen üç müfettişten biri olan Rahip Karekin Sırvantsdyants Gölcük köyü ve manastır hakkında oldukça geniş bilgiler vermektedir. Rahip Karekin Sırvantsdyantsbu kiliseyi ziyaretini ve tarihî ve dinî açıdan taşıdığı öneme dair ayrıntılı bilgileri, raporunun hem birinci hem de ikinci bölümlerinde vermektedir. Raporunun birinci bölümünde şöyle demektedir[25]:

...O gece Ermenilerin Dzovk Köy, Türklerin ise Gölcük dedikleri yerde konaklamak istiyordum Bunu eskiden beri arzu ediyordum. Oraya varamaz göremez ve suyunu tatmaz, havasını alamazsam ölecek, gözüm açık gidecektim... Dzovk güzel yüzünü gösterdi. Di-

[24] Ellsworth Huntington; Through The Great Canon Of The Euphrates River, *The Geographical Journal*, Vol. 20- Julyto December, 1902, Londra, s. 175-200.

[25] V. Bardizaktsi, B. Natanyan, K. Sırvantsdyants; *Palu-Harput 1878*, C.II, Raporlar (Yayına Haz.: Arsen Yarman), İstanbul 2010, s.275-276.

lim tutuldu. Ey benim tapılası Şinorhalimin[26] *kutsanmış ve kutsadığı, dua ettiği yer ... insan sevdiğine kavuştuğunda nasıl kendini kaybedermiş anladım....*

Gözün irisi nasıl kara mercimeğe benzerse, denizin ortasında harap hâlde bulunan bina da ona benziyor. Bu bina ada-şato üzerinde yükselen Surp Nişan Kilisesinin harabeleridir. Ah harabe! Bilsen gönlüm için ne kadar yüksek ve görkemlisin.

Geceyi uykusuz geçirdik, adaya gitmek için şafakta kayığa bindik. Yazık gözlerime! Oraya buraya dağılmış siyah-beyaz taşlar, yıkılmış duvarlar.

... Etraftakiler "biz sahildeki Ermeniler henüz elli yıl önce burada yaşıyorduk. Önceleri yarımada idi bir çoğumuz burada vaftiz" olduk diyorlardı.

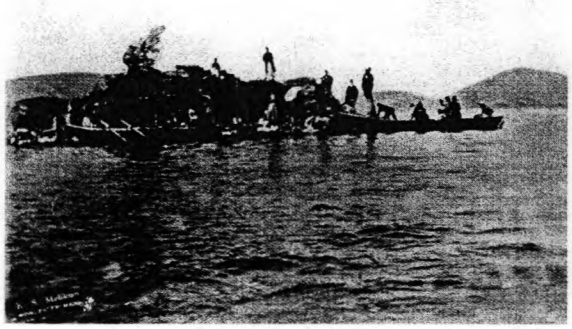
Raporunun ikinci bölümünde ise daha ayrıntılı bilgiler veren Rahip Karekin Sırvantsdyants şunları yazmaktadır[27].

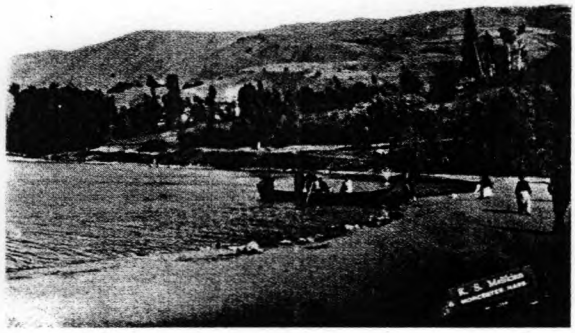
Harput bölgesinin en tanınmış yeri ve manastırı Dzovk ya da Dovk şatosundaki Surp Nişandır. Nerses Şinorhali Tanrının lütuflarıyla burada gelişmiştir. Ancak şimdilerde harap ve ıssız bulunuyor....Dağınık taşlar içinde bir iz bulabilmek için çok gayret ettim. Kilisenin sağ tarafındaki minik bir khaçkar üzerine kazınmış "Kutsal haç hatıradır" ibaresini ve kilisenin doğu tarafında duvarın dış tarafındaki bir taş üzerinde büyük harflerle kazınmış resimdeki ibareyi bulabildim. ....

Adadaki kilise kalıntıları üzerinde ibadet için gelen Ermeniler

Öte taraftan kilisenin önemli bir ibadethane olması dolayısıyla suyun üzerinde üst kısımlarının kalmasına rağmen bölge halkının ziyaretleri sürmüştür. Nitekim Hristiyanların önemli dinî günlerinde kayıklarla ada'ya çıkılmış ve kilisenin kalıntıları üzerinde ibadet yapmaya devam etmişlerdir[28].

Adaya gitmek için hazırlık yapan köylüler

[26] 1102-1173 yılları arasında yaşamış Ermeni din adamı ve ozanı 1163-1173 yılları arasında da Ecmiyadzin katolikosu olan Nerses Şinorhali'den bahsetmektedir. Nerses Şinorhali'nin bu köyde doğduğu söylenmektedir. Bkz. V. Bardizaktsi, B. Natanyan, K. Sırvantsdyants; *Palu-Harput 1878,* C.II Raporlar, (Yayına Haz.: Arsen Yarman), İstanbul 2010, s.277.

[27] V. Bardizaktsi, B. Natanyan, K. Sırvantsdyants; *Palu-Harput 1878,* C.II Raporlar (Yayına Haz.: Arsen Yarman), İstanbul 2010, s.437.

[28] http://www.houshamadyan.org/en/mapottomanempire/vilayetofmamuratulaziz-harput/harput-kaza/religion/festivals.html

Gölcük Köyü Nüfusu

Hazar Gölü'nde bugün yüksek kısımlarının suyun üzerinde göründüğü bir adada olan Gölcük köyünün nüfusu hakkında elimizde çeşitli veriler bulunmaktadır. Gerek seyyahların gerekse Osmanlı arşiv belgelerinin ışığında köy nüfusu ve bu nüfusun hareketleri konusunda ayrıntılı bilgilere ulaşmak mümkün olmaktadır.

Osmanlı hâkimiyetine geçtikten sonra Harput ve çevresinin tahrirleri yapılmış ve Gölcük köyü ile ilgili bilgiler de bu tahrirlere aksetmiştir[29].

Yıl	Hane sayısı	Tahmini nüfus (X5)	Tahmini nüfus (X6)
1518	43	215	258
1523	54	270	324
1566	91	455	546

17. yüzyılda bölgeyi ziyaret eden Polonyalı Simeon köydeki hane sayısını 60 olarak zikretmektedir. Bu hane sayısı köyde ortalama 300 kişilik bir nüfusa tekabül eder ki bu sağlıklı bir rakam olarak görülmektedir.

Diğer taraftan yine 17. yüzyıl ortalarında bölgeye gelen Evliya Çelebi ise köyün hane sayısını 300 olarak verir. Ancak bu rakam biraz abartılıdır. Muhtemeldir ki Evliya Çelebi nüfus sayısını hane sayısı olarak vermektedir.

19. yüzyıla gelindiğinde Gölcük köyü ile ilgili nüfus verilerinin daha sağlıklı olduğunu görmekteyiz. Özellikle Başbakanlık Arşivindeki Nüfus Defterleri ve Salnamelerdeki nüfus istatistikleri rakamların sağlıklı olması noktasında büyük kolaylık sağlamaktadır.

Elimizde ilk olarak Başbakanlık Arşivinde bulunan tarihsiz bir nüfus icmal defteri bulunmaktadır. (bu defter dikkatlice incelendiğinde 1831-1835 yıllarına ait olduğu anlaşılmaktadır) Bu defterde Gölcük köyü Harput Merkez Köyleri içerisinde bulunmaktadır. Defterdeki bilgilere göre köyün nüfusu (erkek) şu şekildedir[30].

Ala	Evsat	Edna	Sıbyan	Mande	Mahal-i aher	Hane	YEKÛN
5	122	15	39	11	10	68	202

Görüldüğü üzere 1830 yılı başlarında köyde 68 hane ve 202 erkek nüfus bulunmaktadır. 16. ve 17. yüzyıllardaki hane ve nüfus rakamları ile karşılaştırıldığında pek fazla bir değişiklik olmadığı söylenilebilir.

Yine Başbakanlık Arşivindeki 19. yüzyıla ait nüfus defterlerindeki bilgileri sırayla inceleyecek olursak:

---

[29] Mehmet Ali Ünal; *XVI. Yüzyılda Harput 1518-1566*, Ankara 1988, s. 79.

[30] BOA, *D.CRD., 40721*, Özel 845 (tarihsiz)

1250 h. 1834-35 m. tarihli 2676 numaralı deftere göre Gölcük köyündeki hane sayısı 51 erkek nüfusu ise 245'tir[31].

29 Z. 1256 (21 Şubat 1841) tarihli ve 2677 numaralı nüfus defterinde ise sadece Harput şehrinin Müslim ve Gayri Müslim mahallelerinin bulunmasına rağmen içerisinde sadece Gölcük köyünün nüfusu bulunmakta ve başka hiçbir köy bulunmamaktadır. Bu defterde yukarıda da zikrettiğimiz üzere Gölcük karyesi ibaresinin yanına "Hariç ez" ibaresi konulmuştur.

Bu hariç ibaresi konulmasına rağmen köyün nüfusu yine de sayılmıştır. Bu sayımın sonucuna göre Gölcük köyünde 62 hane ve 236 erkek nüfus bulunmaktadır[32].

Nitekim yine 29 Z. 1256 (21 Şubat 1841) tarihli yani yukarıdaki defterle aynı tarihli 2680 numaralı nüfus defterinde ise Gölcük köyü bulunmamaktadır[33].

Başbakanlık Arşivindeki nüfus defterlerinden başka Mamuratü'l-Aziz Salnamelerinde de Gölcük köyü nüfusu ile ilgili bilgiler bulunmaktadır.

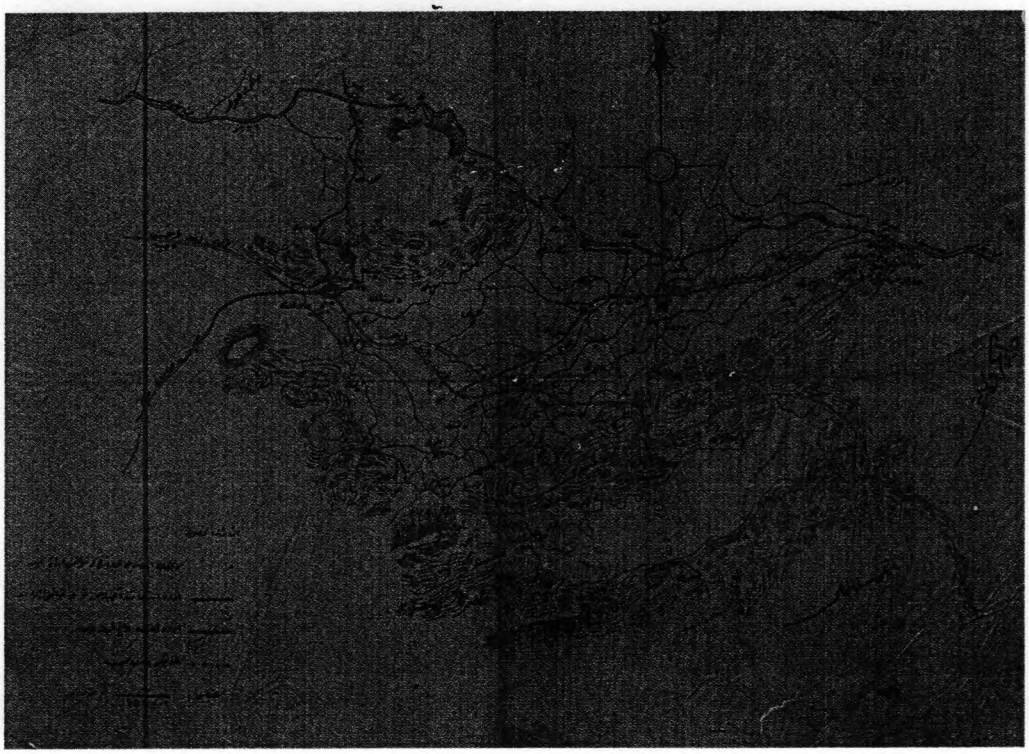
1310 tarihli Mamuratü'l-Aziz Salnamesinde Göl ve Gölcük köyü ile ilgili ayrıntılı bilgiler verildiğinden bahsetmiştik. Salnamenin nüfus ile ilgili bölümünde ise Gölcük köyü 85 hane ve 457 kadın ve erkek nüfus olarak belirtilmektedir[34].

1312 tarihli Mamuratü'l-Aziz Salnamesinde ise nüfus kadın-erkek, müslim- gayrimüslim olarak verilmektedir. Bu salnamedeki verilere göre Gölcük köyünde, 235'i erkek ve 224'ü kadın olmak üzere toplam 459 kişi yaşamaktadır. Toplam hane sayısı ise 88 olarak verilmiştir. Köyde yaşayanların tamamı Grigoryen mezhebine bağlı Ermeni olarak görülmektedir[35].

Tüm bu belgeler ışığında Gölcük köyünün tarihi süreç içerisindeki hane sayısı ve nüfusu ile ilgili verileri aşağıdaki tabloda vermek mümkündür.

TARİH	HANE	TOPLAM NÜFUS
1518	43	215 (43x5)
1523	54	270 (54x5)
1566	91	455 (91x5)
1831	68	404
1834-35	51	490
1841	62	672
1894	85	457
1896	88	459

[31] BOA, *NFS.D, 2676,* (1250 h.-1834-1835 m.)
[32] BOA, *NFS.D, 2677,* 1256 Z. 29 h. (21 Şubat 1841 m.)
[33] BOA, *NFS.D, 2680,* 1256 Z. 29 h. (21 Şubat 1841 m.)
[34] *1310 Tarihli Mamuratü'l-Aziz Salnamesi,* s.205
[35] *1312 Tarihli Mamuratü'l-Aziz Salnamesi,* s.52

Gölcük Gölü'ndeki fiziki değişimi, gölün derinliğini ve açılacak kanalın yerini gösteren harita (BOA, HRT 1774

Sonuç

19. yüzyıl başına kadar küçük bir göl olma özelliği taşıyan Hazar Gölü üzerinde bir ada ve adada bir kilise ve 50-60 hanelik bir köy barındırmaktaydı. 19. yüzyıla girilmesiyle beraber göl suları yükselmeye başlayacak, hem göl içerisindeki köyün hem de kıyıları üzerinde yaşayanların kaderleri de olumsuz yönde değişmeye başlayacaktır.

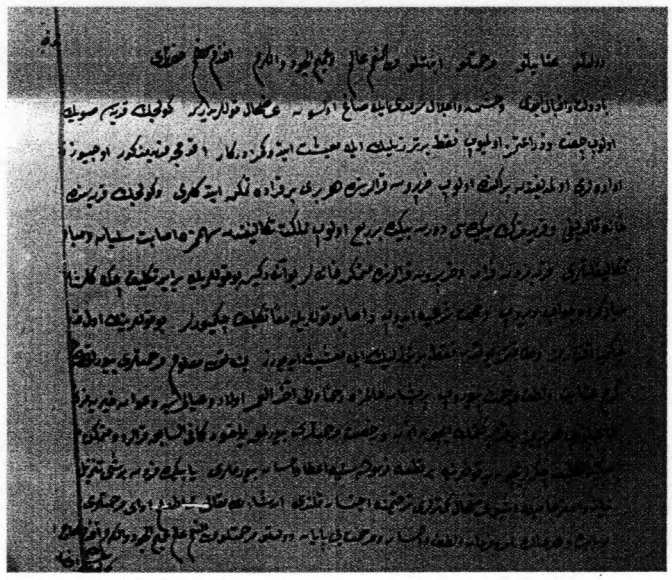
1795 de yükselmeye başlayan sular 1835 yılında kıyı şeridindeki tarım arazilerini yutacak ve özellikle ada üzerindeki köylülerin fakirleşmelerine sebep olacaktır. 1840 yılına gelindiğinde ada üzerinde bulunan 50-60 hanelik köy tamamen suların altında kaybolacak ve karşı kıyıda uygun bir yere taşınmak zorunda kalacaktır. Ada'da bulunan köyün taşınmasıyla sorunlar bitmeyecek, aksine artarak devam edecektir. Nitekim 1870'lere gelindiğinde yükselen sular gölden taşmaya başlayacak ve tarım arazilerinin sular altında kalmasına yol açacaktır. Bu felaketleri önleyebilmek için gölün doğal akış yönünde bir kanal açılması için proje yapılacak ancak iki yıl süren kanal açma çalışmaları sonuç vermeyecek ve yarım kalacaktır.

EKLER

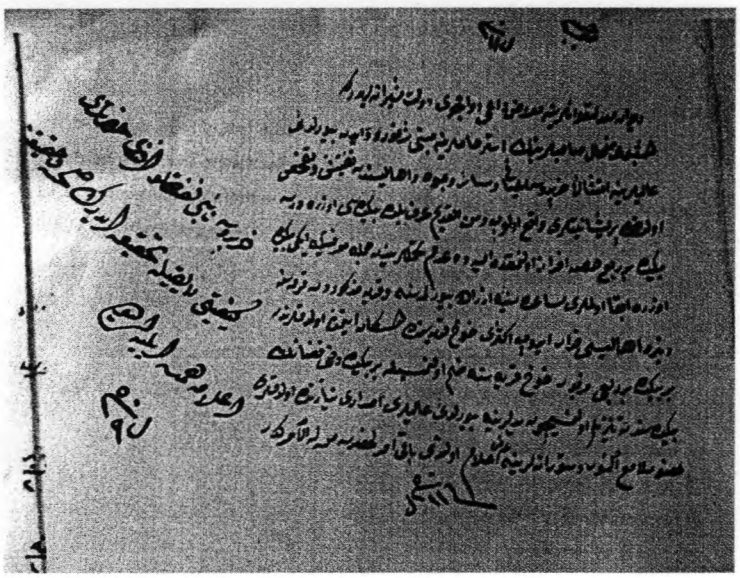
EK: 1- *Gölcük Karyesi ahalisinin içinde bulundukları durumu bildirerek vergi oranlarının düşürülmesi için verdikleri arzuhalin traskripsiyonu ve orijinali*

Devletlü inayetlü merhametlü ibretlü veliyyü'n-niam-ı 'alem ve amimü'l-cevdü'l-kerem efendimiz sultanım hazretleri

Ba- devlet-i ikbal-i ebedi haşmet ve celâl sermedî ile sağ olsun 'arz-ı hâl-i kullarıdır ki Gölcük Karyesi suyun (altında) olup çift ve zira'atımız olmayub fakat bir terzilik ile ma'işet ittüğümüz derkar akdemce Medine-i karye-i mezkûr üçyüz (nefer) idareleri olmadığından perâkende olub Harput kuralarında her biri bir kurada temekkûn ittikleri ve Gölcük Karyesinde (kesik) hane kaldığı ve karyemizin bindesi dört binde bir rub' olub memleket tekâlifinden sehmimize isabet-i salyane ve (kesik) tekâlifleri karyemizden firar ve Harput Kuralarından mütemekkin haneler bu ana değin bu kullarıyla beraber teklif çekegelmişler iken bu sene-i mübarekede cevâb virüb hüccet-i şer'iyye idüb daha bu kullarıyla ma'en teklif çekmiyorlar bu kullarının ol kadar (teklifi) çekmeye iktidârımız ve takâtımız yoktur. Fakat bir terzilik ile ma'işet idiyoruz bî- mennihî te'ala ma'lûm-ı merhametleri buyuruldukta halimize kerem-i inayet ve lüf u merhâmet buyurub perişan halimize rahman ve ilâ- ahirü'l-ömr evlad ve iyalimizin da'vât-ı hayriyemizi (...) dağılub her birimiz bir kuraya gitmek içün izin ve ruhsat merhametleri buyurulmak yahud kemâ-fi's-sabık kuralarda mütemekkin (kesik) ma'en yine teklif çekmeleri içün yed-i kullarına bir kıt'a fermûde-i seniyyei'tâ ve ihsân buyurmaları ya bindemizden bir şey tenzil (...) niyaz ve istirhamıyla iş bu 'arz-ı hâl-i kemterleri terkimine ictisar kılındı. İnşallah u te'ala muhata ilm-i arâ-yı merhametleri (buyuruldukda) bu bâbda ve her hâlde emr ve ferman ve lütûf ve ihsan ve merhamet bipâyân merhametlü veliyyü'n-ni'âm-ı 'alemamimü'l- cevdü'l- kerem efendimizindir.

EK:2- Gölcük Köyü bindesinin 4'den 2'ye düşürülmesi hususunda ilam

Harpurut nâ'ibi faziletlü efendi hazretleri keyfiyeti layıkıyla tahkîk ederek sıhhat ve hakîkâtini i'lama himmet eyleyeler deyu 9 Şevvâl 1250 (8 Şubat 1835)

Mucebince a'mel oluna fî 11 Şevval 1250 (10 Şubat 1835)

Gölcük Karyesinin binde ref'i için verdikleri arz-ı hâl ve balâsı hakkında buyuruldu ve ilam-ı şer'iyyesi kayd olunmuştur.

Divân-ı mu'addelete ma'rûz dâ'i-i devâm-ı ömr-i devletleridir ki iş bu arz-ı hâl sahiblerinin istirhamlarına mebnî şeref-vürud iden buyuruldû-yı 'alilerine imtisâlen Harpurut 'ayanı ve sa'ir vücûh ahalisinden teftîş ve tahassüs olundukta perişaniyetleri vaki' olub ve mine'l-kadim örf-i belde binde üzere dört binde bir rub' hisse ifrâz olunmakta ise de 'adem-i tahammüllerinden cümle ma'rifetiyle iki binde üzere ibkâ olunmaları müsaade-i seniyye üzere buyurulmasına ve karye-i mezkûreden kırk seneden berü ahalisi firar idüb ekseri Hoh karyesine iskân itmiş olduklarından bir binde bir rub' mezkûr Hoh karyesine zamm olunmasıyla bir binde dahi kazanın bindesinden tenzil olunması için yedlerine buyuruldû-yı 'âli ısdarı niyâzında oldukları huzurü'l- 'ademü'n-nûr-ı düstûrânelerine 'arz-ı i'lâm olundu. Baki emr hazret-i men lehü'l- emrindir. 11 Şevval 1250 (10 Şubat 1835)

EK:3- *Göl suyunun tahliyesi için açılması planlanan kanalın günümüzdeki bir bölümünün görüntüleri*

Kaynakça

1310 Tarihli Mamuratü'l Aziz Salnamesi.

1312 Tarihli Mamuratü'l-Aziz Salnamesi.

AKSIN, Ahmet, *218 Numaralı Harput Şer'iyye Sicili H. 1249-1256, (M 1833-1840),* Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ 1990.

YİĞİT, Ali, "Hazar Gölü ve Havzasında Yerleşme Tipleri", *Fırat Üniversitesi Dergisi (Sosyal Bilimler)* C. 4, S.2, Elazığ 1990, s.271-291.

HIRANT, Andreasyan, *Polonyalı Simeon'un Seyahatnamesi (1608-1619)*, İstanbul Üniversitesi. Yay., İstanbul 1964.

Başbakanlık Arşivi; *D.CRD., 40721.*

Başbakanlık Arşivi; *HRT.1774.*

Başbakanlık Arşivi; *NFS.D, 2676.*

Başbakanlık Arşivi; *NFS.D, 2677.*

Başbakanlık Arşivi; *NFS.D, 2680.*

Başbakanlık Arşivi; *NFS.D, 2680.*

Başbakanlık Arşivi; *NFS.d., 2677.*

HUNTİNGTON, Ellsworth, "Through The Great Canon Of The Euphrates River," *The Geographical Journal*, Vol. 20- July to December, 1902, Londra, s. 175-200.

Evliya Çelebi Seyahatnamesi, Yapı Kredi Yay. C.3, İstanbul 1999.

KHYAYİAN, G., *Dzovk – Geuldjuk,* Marsilya 1927.

GÜNEK, Halil,- Ali Yiğit, "Hazar Gölü Havzasının Hidroğrafik Özellikleri", *1. Hazar Gölü ve Çevresi Sempozyumu Bildirileri*, 20 Mayıs 1995, Sivrice-Elazığ 1995.

TOZER, Henry Fanshawe, *Türkish Armenia and Eastern Asia Minor*, Londra 1881.

HOMMAİRE DE HELL, *Voyage en Turquie et en Perse execute en 1846,1847 et 1848.* C. I, Paris 1854.

http://www.houshamadyan.org/en/mapottomanempire/vilayetofmamuratulaziz-harput/harput-kaza/religion/festivals.html

SUNGUROĞLU, İshak, *Harput Yollarında*, C 1, İstanbul 1958.

ÜNAL, Mehmet Ali, *XVI. Yüzyılda Harput, 1518-1566*, Ankara 1988.

KEVORKİAN, Raymond H. -Paul Paboudjian, *1915 Öncesinde Osmanlı İmparatorluğunda Ermeniler,* İstanbul 2012.

TONBUL, Saadettin- Ali Yiğit, "Pleistosen'den Günümüze Kadar Hazar Gölündeki Seviye Değişmeleri, Çevresel Etkileri ve Hatunköy Kapması", *1. Hazar Gölü ve Çevresi Sempozyumu Bildirileri*, 20 Mayıs 1995, Sivrice-Elazığ 1995.

Urfalı Mateos Vekayinamesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162), Türkçeye Çeviren Hrant D. Andreasyan, T.T.K. Yayınları, Ankara 1987.

V. BARDİZAKTSİ, B. Natanyan, K. Sırvantsdyants; *Palu-Harput 1878*, C. II Raporlar, Yayına Haz.:, Arsen Yarman, İstanbul 2010.